

Challenges of Foreign Investment Arbitration with Emphasis on The Iranian Legal System

Mostafa Elsan ^{*1}, Zarir Negintaji²

1. Associate Professor, Department of Private Law, Faculty of Law, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.

*. **Corresponding Author:** Email: m_elsan@sbu.ac.ir

2. Assistant Professor, Department of Economics, Faculty of Economics and Political Science, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.

Email: z_negintaji@sbu.ac.ir

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:

Shahr-e- Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:

Original Research

DOI:

10.48300/JLR.2022.323680.1916

Received:

9 March 2022

Accepted:

10 May 2022

Published:

6 December 2023

A B S T R A C T

Adam Smith, renowned economist and pioneer of the classical school, mentions the concentration of capital (investment) as a necessary condition for economic development and growth. This means that countries, in order to achieve proper economic growth, have to accumulate and equip capital. For developing countries, including Iran, whose lack of investment is an integral feature, attracting foreign investment to achieve proper economic growth and development is inevitable. But there are several obstacles in the way of transferring this investment, the most important of which are legal loopholes or multiple interpretations. This means that a look at the domestic regulations, especially the Constitution of the Islamic Republic of Iran, indicates the existence of relatively major obstacles to the use of non-governmental systems to resolve disputes

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

arising from investment. Even the use of judicial methods is questionable in terms of the impartiality of each country's domestic courts.

Obstacles to resolving a dispute in the general sense means any law, custom or culture that makes it difficult or impossible to reach a compromise between the parties to a private law relationship.

This article examines the barriers and challenges of arbitration in resolving disputes arising from foreign investment in the form of barriers arising from constitutional principles, barriers arising from international government immunity, and cultural and practical barriers. This research is applied in terms of purpose and descriptive-analytical in terms of method and nature. The necessary data and information have also been collected through the library method.

Keywords: Economic Development, Foreign Investment, Dispute Resolution, Comparative Study, Iranian Legal System.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Author contributions:

Mostafa Elsan: Conceptualization, Methodology, Software, Validation, F o r m a l Analysis, Investigation , Resources, Data Curation, Writing - Original Draft Writing - Review & Editing, Visualization, Supervision, Project administration, Funding acquisition.

Zarir Negintaji: Conceptualization, Methodology, Software, Validation, Formal Analysis, Investigation , Resources, Data Curation, Writing - Original Draft Writing - Review & Editing, Visualization, Supervision, Project administration, Funding acquisition.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Elsan, Mostafa & Zarir Negintaji. "Challenges of Foreign Investment Arbitration with Emphasis on The Iranian Legal System" *Journal of Legal Research* 22, no. 55 (December 6, 2023): 115-139.

E x t e n d e d A b s t r a c t

Adam Smith, renowned economist and pioneer of the classical school, mentions the concentration of capital (investment) as a necessary condition for economic development and growth. This means that countries, in order to achieve proper economic growth, have to accumulate and equip capital. For developing countries, including Iran, whose lack of investment is an integral feature, attracting foreign investment to achieve proper economic growth and development is inevitable.

But there are several obstacles in the way of transferring this investment, the most important of which are legal loopholes or multiple interpretations. This means that a look at the domestic regulations, especially the Constitution of the Islamic Republic of Iran, indicates the existence of relatively major obstacles to the use of non-governmental systems to resolve disputes arising from investment. Even the use of judicial methods is questionable in terms of the impartiality of each country's domestic courts.

Obstacles to resolving a dispute in the general sense means any law, custom or culture that makes it difficult or impossible to reach a compromise between the parties to a private law relationship.

This article examines the barriers and challenges of arbitration in resolving disputes arising from foreign investment in the form of barriers arising from constitutional principles, barriers arising from international government immunity, and cultural and practical barriers. This research is applied in terms of purpose and descriptive-analytical in terms of method and nature. The necessary data and information have also been collected through the library method.

Foreign direct investment has long been a contentious issue in the international economy. Especially in recent years, when developing countries have become more inclined to attract foreign investment, this issue has received more attention. The importance of foreign investment as a criterion for measuring the dynamism of prosperity and development of any country, especially from the perspective of countries in need of development, is undeniable.

Foreign investment plays an important role in the economic growth and development of countries, especially developing countries, including Iran, which suffer from a lack of capital. Therefore, examining the issues and challenges facing this type of investment is important and fundamental. In this paper, the legal and legal challenges and obstacles facing it are discussed, the results of which are as follows.

It can be found from the interpretations around Article 139 of the Constitution that the Article 139 has led to major problems in foreign trade relations and as it has been said, all the justifications, interpretations and excuses for suppressing

and limiting the principle in order to avoid the execution of the absolute and rigid sentence are prescribed in it, Which has made it very difficult to refer a lawsuit regarding public and state property to arbitration and also to settle such lawsuits. For this reason, it is considered as a major obstacle to the confidence of foreign investors in our country's legal system.

By referring to the 1965 Washington Convention, it can be seen that this international document also recognizes the right of public law persons to refer to arbitration without any specific clauses or limitation. In fact, the condition for the establishment and operation of the International Centre for Settlement of Investment Disputes between States and Citizens of Other States is that companies and public and governmental institutions have the right to refer to the arbitration of the Center (ICSID).

If the domestic regulations of the countries are to create a permanent or temporary impediment to this matter and, in practice, direct the litigation to its governmental authorities and courts; In fact, government that has invested as a businessman has abused its authority and sovereignty in this regard and somehow imagined the "balance of bargaining power" that existed at the time of the contract, or the investor imagined it. It is unfair and contrary to the agreement.

The domestic interests of countries must be sought in the minds and actions of the executors who act on behalf of the ruling government to conclude large investment contracts with foreign parties. Because, if the agreement is precise, technical and flawless, or there is no dispute between the parties, and in the rare case of a dispute, referring it to arbitration will not lead to the violation of the right of the investing country. Because it is assumed that the arbitral tribunal, in an impartial and fair atmosphere and by relying on the rules of the parties or the laws that they choose in their silence or the silence of their chosen rules, will proceed to litigation and resolve it quickly.

چالش‌های داوری سرمایه‌گذاری خارجی با تأکید بر نظام حقوقی ایران

مصطفی‌السان*^۱، زریر نگین تاجی^۲

۱. دانشیار، گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران..

*نویسنده مسئول: Email: m_elsan@sbu.ac.ir

۲. استادیار، گروه اقتصاد، دانشکده علوم سیاسی دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

Email: z_negintaji@sbu.ac.ir

چکیده:

آدام اسمیت^۱، اقتصاددان شهیر و پیشتاز مکتب کلاسیک، از تمرکز سرمایه (سرمایه‌گذاری) به مثابه شرط لازم برای توسعه و رشد اقتصادی یاد می‌کند. بدین معنی که کشورها، برای دستیابی به رشد اقتصادی مناسب، ناگزیر به انباشت و تجهیز سرمایه هستند. برای کشورهای در حال توسعه و از جمله ایران که کمبود سرمایه‌گذاری از ویژگی‌های جداناپذیر آنهاست، جذب سرمایه‌گذاری خارجی برای رسیدن به رشد و توسعه اقتصادی مناسب، امری اجتناب‌ناپذیر است؛ اما در مسیر انتقال این سرمایه‌گذاری، موانع متعددی وجود دارد که خلأهای قانونی و تفاسیر متعدد، از جمله اهم آن است.

نگاهی به مقررات داخلی، به‌ویژه قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، حاکی از وجود موانع نسبتاً عمده‌ای در راه توسل به سیستم‌های غیردولتی حل و فصل اختلافات ناشی از سرمایه‌گذاری است. حتی استفاده از

1. Adam Smith

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسنده (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند با دسترسی آزاد هستند. مقالات تحت شرایط مجوز 4.0 Creative Commons Attribution Non-Commercial License منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد نشریه مراجعه کنید.

پژوهش‌های حقوقی

نوع مقاله:

پژوهشی

DOI:

10.48300/JLR.2022.323680.1916

تاریخ دریافت:

۱۸ اسفند ۱۴۰۰

تاریخ پذیرش:

۲۰ اردیبهشت ۱۴۰۱

تاریخ انتشار:

۱۵ آذر ۱۴۰۲

شیوه‌های قضایی نیز از حیث بی‌طرفی محاکم قضایی داخلی هر کشور محل تردید و بحث است. موانع حل و فصل اختلاف در مفهوم عام یعنی هر قانون، عرف یا فرهنگی که تراضی طرفین یک رابطه حقوق خصوصی را دشوار یا غیرممکن سازد.

در این مقاله، موانع و چالش‌های داوری برای حل و فصل اختلافات ناشی از سرمایه‌گذاری خارجی در قالب موانع ناشی از اصول قانون اساسی، موانع ناشی از مصونیت بین‌المللی دولت و موانع فرهنگی و عملی مورد بررسی قرار می‌گیرد. این تحقیق به لحاظ هدف، کاربرد و به لحاظ روش و ماهیت، توصیفی - تحلیلی است. داده‌ها و اطلاعات لازم نیز به روش کتابخانه‌ای جمع‌آوری شده است.

کلیدواژه‌ها:

توسعه اقتصادی، سرمایه‌گذاری خارجی، حل و فصل اختلافات، مطالعه تطبیقی، نظام حقوقی ایران.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان:

مصطفی‌السان: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، استفاده از نرم‌افزار، اعتبارسنجی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش، تصویرسازی، نظارت، مدیریت پروژه، جذب بودجه.

زریر نگین تاجی: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، استفاده از نرم‌افزار، اعتبارسنجی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش، تصویرسازی، نظارت، مدیریت پروژه، جذب بودجه.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

السان، مصطفی و زریر نگین تاجی. «چالش‌های داوری سرمایه‌گذاری خارجی با تأکید بر نظام حقوقی ایران». مجله پژوهش‌های حقوقی، ۲۲، ش. ۵۵ (۱۵ آذر ۱۴۰۲): ۱۱۵-۱۳۹.

مقدمه

سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی از دیرباز یکی از موضوعات بحث‌انگیز در اقتصاد بین‌الملل بوده. به‌ویژه در سال‌های اخیر که کشورهای در حال توسعه گرایش بیشتری به جذب سرمایه‌های خارجی پیدا کرده‌اند، این موضوع بیشتر مورد توجه قرار گرفته است. اهمیت سرمایه‌گذاری خارجی به عنوان معیاری برای سنجش پویایی رونق و توسعه هر کشور به‌ویژه از منظر کشورهای نیازمند توسعه، انکارناپذیر است. در گذشته، بسیاری از کشورهای در حال توسعه تمایلی نداشتند که درهای کشور را به روی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی که اغلب توسط شرکت‌های چندملیتی صورت می‌گرفت باز کنند. اعتقاد بر این بود که شرکت‌های موصوف فقط به فکر غارت منابع کشور هستند، حاکمیت و استقلال ملی را به خطر می‌اندازند و وابستگی اقتصادی را تشدید می‌کنند؛ اما در سال‌های اخیر با روشن شدن نقش مؤثری که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی می‌تواند در فرایند رشد و توسعه اقتصادی کشور باز کند، نگرش کشورهای در حال توسعه به آن تغییر کرده است. از این رو، هر روز تعداد بیشتری از کشورهای در حال توسعه سعی می‌کنند که در روند اجرای برنامه‌های تعدیل ساختاری و اصلاحات اقتصادی خود از سرمایه‌های خارجی کمک بگیرند.

کشور ایران، علی‌رغم موقعیت ممتاز و کم‌نظیر خود در منطقه، نتوانسته است در این زمینه توفیق مطلوبی حاصل نماید. بدون سرمایه‌گذاری در پروژه‌های زیر بنایی و روبنایی نمی‌توان انتظار گسترش اشتغال، تولید و رفاه اقتصادی داشت. در ایران پس از تصویب اولین قانون سرمایه‌گذاری خارجی در سال ۱۳۳۴، به واسطه فقدان یک نظام حقوقی کارآمد، این موضوع با چالش‌های جدی روبه‌رو بوده است. وجود مشکلات و نارسایی‌های موجود باعث گردید تا پس از گذشت حدود ۴۸ سال، قانون جدید تشویق و حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی در سال ۱۳۸۱ تصویب و لازم‌الاجرا گردد و گامی مؤثر در ترمیم نواقص و اشکالات موجود برداشته شود؛ اما تصویب قانون جدید نیز علی‌رغم ایجاد فضایی بهتر برای سرمایه‌گذار (به‌ویژه از حیث تضمین حقوق و منافع)، همچنان نیازمند برداشتن گام‌های مؤثرتر در تقویت کارایی نظام حقوقی حاکم بر سرمایه‌گذاری خارجی است.

در مورد اینکه موانع توسعه دآوری برای حل و فصل اختلافات ناشی از سرمایه‌گذاری در عمل وجود دارند، تردیدی نیست. ناگفته پیداست که ادعای فقدان این موانع، خود به عنوان یک چالش مطرح می‌شود و استناد به رویه‌های نادر یا اخیر در مقابل طرف خارجی اغلب محکوم به شکست خواهد بود. برای مثال، چنانچه خواهیم گفت، اگرچه اصل ۱۳۹ قانون اساسی، به‌ویژه در روابط خارجی، به شدت

تعدیل شده و در عمل مانع عمده‌ای در راه توافق خصوصی طرفین به شمار نمی‌آید. نمی‌توان انکار کرد که سرمایه‌گذاران خارجی با مراجعه به پرونده‌های مطرح در سطح بین‌المللی که در آنها طرف ایرانی به اصل ۱۳۹ استناد کرده است، ناخواسته تمایل کمتری به سرمایه‌گذاری در ایران پیدا یا اینکه شرایط و تضمین‌های سنگین‌تری را از کشورمان مطالبه می‌کنند.

دسته دیگر از موانع، ناشی از تصورات «دولت» به عنوان «سرمایه‌پذیر» است: امکان دارد که دولت با این تصور که در مقامی برتر از شخص خارجی قرار دارد، عملاً به هنگام اجرای آرای صادره از مراجع غیرقضایی بین‌المللی، خود را موظف به آن نداند. حال آنکه به هنگام اشتغال دولت به «اعمال تصدی»، چه در سطح داخلی و چه در سطح بین‌المللی، مصونیتی برای آن قابل تصور نیست.

دسته‌ای دیگر از موانع ناشی از طرز تلقی ناصحیح یا فرهنگی است که به غلط در مورد دادرسی و اجرای آرای که يك طرف آن به هر مناسبت خارجی است، شکل گرفته است؛ که چنانچه خواهیم گفت این مانع اگرچه کمتر مورد بررسی و توجه بوده، یکی از بزرگ‌ترین موانع عملی در راه جلب سرمایه‌های خارجی به شمار می‌آید؛ بنابراین موانع سرمایه‌گذاری خارجی از حیث نظام‌های حل و فصل اختلافات را در سه گفتار جداگانه به شرح زیر مورد بررسی قرار می‌دهیم:

۱- موانع ناشی از اصول قانون اساسی؛

۲- موانع ناشی از مصونیت بین‌المللی دولت؛

۳- موانع فرهنگی و عملی.

اما قبل از پرداخت به موانعی که در بالا به آنها اشاره شده، نخست راجع به تعریف و ماهیت سرمایه‌گذاری خارجی صحبت می‌شود. دلایل موافقان و مخالفان این موضوع مطرح می‌شود و در نهایت، وضعیت آن در اقتصاد ایران به کمک آمار و نمودارها مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱- سرمایه‌گذاری خارجی و وضعیت آن در ایران

سرمایه‌گذاری بین‌المللی را به انتقال سرمایه از کشوری به کشور دیگر و یا به تعبیری انتقال سرمایه‌ها در صحنه جهانی تعبیر کرده‌اند. مفهوم سرمایه‌گذاری اصولاً در راستای تولید کالاهای سرمایه‌گذاری مانند ماشین‌آلات و وسایل حمل‌ونقل و کارگاه‌هاست و در کنار آن بخشی از سرمایه‌ها هم به رفع نیازمندی‌ها و تمایلات مصرفی اختصاص پیدا می‌کند. در نتیجه انتقال سرمایه‌ها از کشوری (موسوم به کشور صادرکننده سرمایه) به کشور دیگر (موسوم به کشور میزبان) انجام می‌پذیرد که این انتقال سرمایه

ممکن است مستقیم باشد و یا به شیوه‌های غیرمستقیم انجام شود.

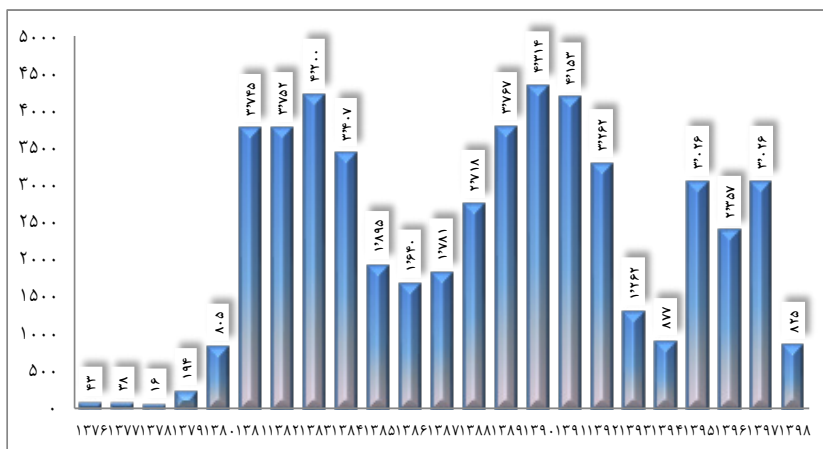
در سرمایه‌گذاری مستقیم، سرمایه‌گذار ضمن کنترل سرمایه، در اداره آن هم مشارکت داشته و ضمن تصمیم‌گیری در کلیه امور مربوط به اداره سرمایه، عوامل تولید را خریداری و در باب نوع کالا و بازاریابی و قیمت‌گذاری و مدیریت اقدام می‌کند. معمولاً این شیوه سرمایه‌گذاری به گونه‌ای انجام می‌شود که در آن یک «شرکت چندملیتی» را در یک شعبه خارجی دایر می‌کند و یا به شعب خارجی خود وام می‌دهد و یا سود حاصله از فعالیت شرکت را مجدداً در خارج سرمایه‌گذاری می‌نماید. البته این نوع سرمایه‌گذاری متضمن حساسیت‌هایی از باب حضور و فعالیت خارجیان در کشور نیز است که خود می‌تواند باعث مشکلات حقوقی، سیاسی و فرهنگی شود. در سرمایه‌گذاری غیرمستقیم خارجی، سرمایه‌گذار در صدد کنترل و یا اداره شرکت یا دخالت در تصمیم‌گیری‌ها و مدیریت یک مجموعه نیست و عموماً منظور از آن، خرید اوراق بهادار اعم از سهام و اوراق قرضه است، البته بدیهی است که سرمایه‌گذار در این نوع سرمایه‌گذاری، در صدد خرید سهام به قیمت ارزان‌تر و فروش آن به قیمت بالاتر است و اصولاً باعث رونق توسعه واقعی نگردیده و به ایجاد اشتغال و درآمد منجر نمی‌شود و چون صرفاً در جهت کسب سود بیشتر است، با استقبال کمتری نسبت به سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی مواجه است. در باب سرمایه‌گذاری خارجی که اساساً با دخالت شرکت‌های فراملیتی انجام می‌شود بحث بسیار است و بالطبع سخن از آثار مثبت یا منفی فعالیت شرکت فراملیتی در کشورهای سرمایه‌پذیر مخالفان و موافقان بسیار دارد.

موافقان استدلال می‌کنند که شرکت‌های فراملیتی باعث انتقال تکنولوژی و ایجاد اشتغال و پرداخت مالیات به دولت سرمایه‌پذیر و باعث تأمین فضای رقابت و ثبات و استحکام و رونق اقتصادی می‌شوند. شرکت فراملیتی، علاوه بر انتقال ماشین‌آلات و دستگاه‌های خود که عموماً مدرن هستند، باعث انتقال دانش فنی مربوط به این دستگاه‌ها نیز می‌شود؛ اما مخالفان معتقدند که جهت‌گیری فعالیت‌ها و حضور سرمایه‌گذاران خارجی در راستای تسلط بر منابع طبیعی و مواد خام است که پس از انجام مطالعات مفصل توسط این سرمایه‌گذاران و انتخاب مکان مناسب برای سرمایه‌گذاری انجام می‌شود. همچنین ادعا می‌شود که شرکت‌های چندملیتی از طریق قدرت اقتصادی خود، می‌توانند بر قدرت سیاسی هم تأثیر بگذارند و حتی در مواردی با ایجاد فساد در مقامات سیاسی و پرداخت رشوه به مقاصد خود نائل شوند. علاوه بر انتقادات سیاسی و اقتصادی مطروحه بر دخالت سرمایه‌گذاران خارجی، از جنبه فرهنگی و اجتماعی نیز نگرانی‌هایی وجود دارد که فعالیت شرکت‌های مزبور، باعث رواج فرهنگ مصرفی و تبلیغات تجاری آنها شده و فرهنگ دینی و سنتی و شیوه زندگی عادی مردم را دچار اختلال می‌نماید.

با وجود دلایل متعددی که از سوی موافقان و مخالفان جذب سرمایه‌گذاری خارجی ارائه می‌شود، اما باید گفت که سرمایه‌گذاری خارجی بسته به شرایط و برخوردی که با آن می‌شود ممکن است دارای آثار متفاوت باشد. تردیدی نیست که سرمایه‌گذاری خارجی درصدد کسب سود است اما این بدان مفهوم نیست که چون سرمایه‌گذاران خارجی در پی سود خود هستند، این امر لزوماً به ضرر کشورهای میزبان است بلکه با توجه به سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی صحیح می‌توان منافع حاصل از حضور سرمایه‌گذار خارجی را عاید خود نمود.

در نمودار زیر آمار و داده‌های مربوط به وضعیت سرمایه‌گذاری خارجی در ایران برای سال‌های ۹۸-۱۳۷۶ آمده است.

نمودار ۱- سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران طی سال‌های ۹۸-۱۳۷۶ (میلیون دلار)

همان‌طور که در نمودار نیز مشخص است، شروع ورود سرمایه‌گذاری خارجی از سال ۱۳۷۶ است، زمانی که جنگ و موضوعات مرتبط با آن به پایان رسیده و سرمایه‌گذاران خارجی، فضای باثباتی را برای اقتصاد ایران در نظر می‌گیرند. در برخی سال‌ها، میزان جذب سرمایه‌گذاری به بیش از ۴ میلیارد دلار رسیده است. در برخی سال‌ها و به خاطر تحریم‌ها و یا تنش‌های بین‌المللی، جذب سرمایه‌گذاری با افت قابل ملاحظه‌ای روبه‌رو شده است که می‌توان به دو سال اخیر و یا سال‌های ۸۷-۱۳۸۵ نیز اشاره کرد. تقویت این حرکت، با فرض برطرف شدن تحریم‌ها و همچنین موضوعاتی که به تنش‌های بین‌المللی دامن می‌زند، نیازمند برطرف کردن موانع و به عبارتی، فراهم آوردن بستری برای سرمایه و سرمایه‌گذار خارجی است که در آن با خیالی آسوده، تصمیم به مشارکت و سرمایه‌گذاری در پروژه‌های ایران بگیرد.

همان‌طور که قبلاً نیز گفته شد، برخی از این موانع به وجود قوانین و مقررات داخلی برمی‌گردد که تفسیر متعددی را می‌توان از آنها، خوانش کرد که در زیر به آنها پرداخت می‌شود.

۲- موانع ناشی از اصول قانون اساسی

برخی از اصول قانون اساسی به گونه‌ای تدوین یافته‌اند که می‌توان تعارض مفاد آنها را با سیستم‌های حل و فصل اختلافات ناشی از سرمایه‌گذاری خارجی استنباط کرد. در واقع شکل‌گیری و اجرایی شدن یک نظام حل و فصل، نیازمند وجود توافق‌نامه بین طرفین قرارداد اصلی سرمایه‌گذاری و تصمیم‌گیری‌های داوران در اعلام صلاحیت و رسیدگی به اختلاف است؛ حال آنکه برخی از اصول قانون اساسی، ظاهراً یا واقعاً، به عنوان مانعی در راه این روند به شمار می‌آیند.

۲-۱- اصل ۴۴ قانون اساسی

بنا بر فراز دوم اصل ۴۴، «بخش دولتی شامل کلیه صنایع بزرگ، صنایع مادر، بازرگانی خارجی، معادن بزرگ، بانکداری، بیمه، تأمین نیرو، سدها و شبکه‌های بزرگ آبرسانی، رادیو و تلویزیون، پست و تلگراف و تلفن، هواپیمایی، کشتیرانی، راه و راه‌آهن و مانند اینها است که به صورت مالکیت عمومی و در اختیار دولت است».

بعد از ذکر این امر، سایر بخش‌های اقتصادی کشور (خصوصی و تعاونی) نیز معرفی شده‌اند. نکته مهم در مورد مفاد اصل ۴۴ این است که چه محدودیت‌هایی بر اصل مذکور از حیث تحدید «انحصار» دولت بر صنایع و فعالیت‌های اقتصادی بزرگ می‌توان وارد ساخت. پاسخ هر چه که باشد، کمتر به بحث ما ارتباط می‌یابد. با این حال اگر قراردادی برای سرمایه‌گذاری خارجی منعقد شود که به‌طور مستقیم با انحصار دولت در موارد مذکور تداخل پیدا کرده و تصدی یکی از فعالیت‌های عمده اقتصادی کشور را به یک شرکت خارجی یا چندملیتی بدهد، آیا می‌توان چنین توافقی را صحیح دانست؟ آیا نظامی که در قرارداد مذکور برای حل و فصل اختلافات در نظر گرفته شده، معتبر است؟ آیا تصدی فعالیت بخش خصوصی بر امر مذکور و سپردن آن از سوی این بخش به سرمایه‌گذار خارجی از نظر حقوق اعتبار خواهد داشت؟

در مقام پاسخ به سؤالات فوق، باید خاطر نشان ساخت که نمی‌توان دلالت ظاهر اصل را بر منع سپردن امور مهم اقتصادی و لو به بخش خصوصی داخلی، انکار کرد. توافق بین‌المللی در این زمینه و لو از سوی دولت به شدت محل تردید است و امکان دارد نظام حل و فصل اختلافی که توسط دولت

ایران به عنوان سرمایه‌پذیر و شرکت یا شرکت‌های خارجی به عنوان سرمایه‌گذار، تعیین می‌گردد، قبل از تداخل با مفاد اصل ۱۳۹، به موجب همین اصل (۱۴۴)، به تبع قرارداد اصلی فاقد اعتبار شناخته شود. نکته قابل توجه این است که صرفاً «اجرا» و نه «تصدی» فعالیت‌های اقتصادی مهم، قابل واگذاری به اشخاص خارجی است. سرمایه‌گذاری در این زمینه نیز با اشکال خاصی روبه‌رو خواهد بود. این راه‌حل علاوه بر اینکه، عدم تسلط بیگانه بر صنایع و امور مهم اقتصادی کشورمان را توجیه می‌کند؛ مانع از آن است که دولت در مقابل ادعای سرمایه‌گذار خارجی در رجوع به مرجع داوری که در موافقت‌نامه اصلی مشخص گردیده، با استناد به حق انحصار خویش قرارداد را از اصل باطل تلقی نماید. چراکه، چنانچه گفته شد، سپردن امور اجرایی فعالیت‌های اقتصادی مهم به سرمایه‌گذار خارجی، لزوماً به مفهوم واگذاری «تصدی» این فعالیت‌ها نیست و هر گونه توافقی در این زمینه به شرط تصدی دولت ایران، دارای اعتبار کامل قانون و قابلیت اجرایی است.

۲-۲- اصل ۸۱ قانون اساسی

مطابق با اصل ۸۱ قانون اساسی، «دادن امتیاز تشکیل شرکت‌ها و مؤسسات در امور تجاری و صنعتی و کشاورزی و معادن و خدمات به خارجیان مطلقاً ممنوع است».

اگرچه مقصود از وضع این اصل - بنا بر سابقه امر و صورت مشروح مذاکرات مجلس بررسی نهایی قانون اساسی - ممنوعیت اعطای «انحصار» و یا «امتیاز خاص» اقتصادی و تجاری به شرکت‌های خارجی بوده،^۱ برخی این اصل را به گونه‌ای موسع تفسیر کرده‌اند که تبدیل به مانع عمده‌ای در راه سرمایه‌گذاری خارجی شده است.^۲

واقعیت مبتنی بر تفسیر اخیر آن است که اعطای امتیاز به شرکت‌های خارجی ممنوع است و این امر تمام شرکت‌ها را شامل شده و محدود به شرکت‌های دولتی نیست؛ بنابراین هرگونه توافقی در این زمینه و ارجاع اختلافات راجع به سرمایه‌گذاری برای تشکیل شرکت با امتیاز خارجی در ایران، فاقد اعتبار و غیرقابل اجرا است. اگرچه اصل ۸۱ را می‌توان به عنوان مانع در راه سرمایه‌گذاری خارجی تعبیر کرد. نمی‌توان اهمیت آن را در جلوگیری از تسلط بیگانگان بر امور تجاری، صنعتی، کشاورزی، معادن و خدمات کشور، فقط به بهانه گسترش سرمایه‌گذاری خارجی انکار کرد.

۱. بهروز اخلاقی، «سخنی درباره آینده سرمایه‌گذاری در ایران، بررسی اجمالی علل و موانع پیشرفت»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران ۴۷ (۱۳۷۹)، ۱۲.

۲. جعفر بوشهری، حقوق اساسی، جلد اول، چاپ هشتم (تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۵۴)، ۱۸۰ - ۱۷۹.

بنابراین همانند تحلیل ذکر شده در مورد اصل ۴۴، دولت یا اشخاص خصوصی حق ندارند «تصدی» و «امتیاز» تشکیل شرکت را در داخل کشور به خارجی‌ان واگذار نمایند. طبیعی است که هرگونه اقدامی از سوی خارجی‌ان در این رابطه باید تحت تصدی و نظارت مستقیم طرف ایرانی صورت گیرد. توافق بر اعطای امتیاز و به همان دلیل توافق نامه‌ای که در ضمن آن برای حل و فصل اختلافات، شیوه خاصی مدنظر قرار گرفته، فاقد اعتبار و غیرقابل استناد است. اطلاق حکم مقرر در اصل ۸۱ که قسمت اخیر آن مورد تأکید قرار گرفته، مؤید این تحلیل می‌باشد.

۲-۳- اصل ۱۳۹ قانون اساسی

اگر از دو اصل ۴۴ و ۸۱ که به‌طور مستقیم و با تفاسیری که حول و حوش آنها صورت گرفته، که از جمله موانع مطرح در برابر سرمایه‌گذاری خارجی به شمار می‌آیند، بگذریم؛ اصل ۱۳۹ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، حاوی مقرراتی است که از حیث نحوه حل و فصل اختلاف مانع یا عامل تحدید سرمایه‌گذاری به شمار می‌آید. مفاد اصل به گونه‌ای است که تاب تفاسیر متعدد را دارد، یا حداقل برای تعدیل خشکی و عدم انعطاف آن، تفاسیر متعددی از آن به عمل آمده است. به لحاظ ارتباط مباحث و تفاسیر مطرح در مورد اصل ۱۳۹، به بحث حل و فصل اختلافات ناشی از سرمایه‌گذاری خارجی، ناگزیر از طرح و تحلیل تمام آنها هستیم.

مطابق با اصل ۱۳۹ قانون اساسی، «صلح دعاوی راجع به اموال عمومی و دولتی یا ارجاع آن به داوری در هر مورد موکول به تصویب هیأت وزیران است و باید به اطلاع مجلس نیز برسد. موارد مهم را قانون تعیین می‌کند».

۲-۳-۱- بررسی تطبیقی تحدید رجوع به داوری برای مؤسسات عمومی و دولتی

حتی اگر مفاد اصل ۱۳۹، در زمینه رجوع به داوری در سطح بین‌المللی و به‌ویژه سرمایه‌گذاری خارجی با ایراد روبه‌رو باشد، این محدودیت اختصاصی به ایران ندارد و برخی از کشورهای پیشرفته نیز آن را در قانون داخلی و نظام حقوقی خود پیش‌بینی کرده‌اند. به لحاظ تطبیقی، در اتریش، انگلستان، ایتالیا، هلند و سوئیس محدودیتی در این زمینه وجود ندارد. حال آنکه «در بلژیک و لوکزامبورگ مؤسسات عمومی اصولاً از قبول موافقت‌نامه‌های داوری ممنوع شده‌اند، خواه در رابطه با قراردادهای داخلی‌شان باشد یا قراردادهای بین‌المللی و هرگونه استثنایی از این قاعده فقط به موجب قانون ممکن است که طی مقررات

خاصی، رجوع پاره‌ای مؤسسات عمومی دولتی را به داوری اجازه دهد».^۳
 «در فرانسه دولت و مؤسسات عمومی دولتی برای مراجعه به داوری نیازمند اجازه خاصی هستند، ولی به‌طور کلی پذیرفته شده که این الزام فقط به قراردادهای داخلی اختصاص دارد و در قراردادهای مربوط به تجارت بین‌المللی، مراجعه به داوری اصولاً مجاز است. مبنای این نظر، تصمیم دیوان عالی کشور فرانسه در سال ۱۹۶۶ است که مقرر داشته منع رجوع به داوری در مورد قراردادهای بین‌المللی معتبر نیست».^۴

در آلمان، مطابق با قانون مصوب ۱۹۳۳، مراجعه دولت و نیز مؤسسات عمومی دولتی به داوری نیازمند موافقت وزیر دارایی است و غیر از آن هیچ نوع محدودیت دیگری، خصوصاً برای واحدهای تجاری دولتی که به صورت شرکت‌های تجاری مشمول حقوق خصوصی هستند، وجود ندارد».^۵
 چنانچه گفته شد، قوانین برخی از کشورها حاوی انعطاف در این زمینه هستند. ماده ۱۹۲ قانون حقوق بین‌الملل خصوصی سوئیس و ماده (۶) (۲) ۷۸ قانون داوری تونس مثال‌های خوبی برای انعطاف‌پذیری مقررات داخلی به شمار می‌آیند.^۶

در سطح بین‌المللی، مسأله اختیار دولت و سازمان‌های دولتی در مراجعه به داوری کمتر مورد توجه قرار گرفته است. کنوانسیون ۱۹۵۸ نیویورک^۷ در این مورد ساکت است و تنها استنباط پراکنده‌ای از مواد آن در این زمینه به عمل آمده است. البته «کنوانسیون اروپایی داوری بازرگانی» منعقد به سال ۱۹۶۱،^۸

۳. کارل هاینز بوکشتیگل، (گزارشگر)، داوری و واحدهای تجاری دولتی (بررسی وضعیت حقوق و رویه داخلی و بین‌المللی)، ترجمه محسن محبی، (تهران: انتشارات کمیته ایرانی اتاق بازرگانی بین‌المللی با همکاری اتاق بازرگانی و صنایع معادن ایران، چاپ اول ۱۳۶۸)، ۳۷.

۴. همان، ۳۸.

۵. همانجا.

6. Hamid G. Gharavi, "The 1997 Iranian Law on International Commercial Arbitration: The UNCITRAL Model Law à l'Iranienne", *Arbitration International* 1(1999), 85-96; Switzerland's Federal Code on Private International Law (CPIL) 1987; <http://www.umbrecht.ch/pdf/SwissPIL.pdf>.

7. THE 1958 New York Convention. Convention on the Recognition and Enforcement of foreign Arbitral Awards, New York, 10 June 1958, http://www.chamber.se/arbitration/english/laws/1958_New_York_Convention_2003.pdf.

ایران این کنوانسیون را تصویب کرده است. نک: ماده واحده «قانون الحاق ایران به کنوانسیون شناسایی و اجرای احکام داوری خارجی، تنظیم شده در نیویورک» (به تاریخ ۱۰ ژوئن ۱۹۵۸ میلادی (۱۳۳۷/۴/۳) هجری شمسی. روزنامه رسمی شماره ۱۶۳۷۴ - مورخ ۱۳۸۰/۲/۲۹.

8. European Convention on International Commercial Arbitration of 1961 Done at Geneva, April 21, 1961, United Nations, Treaty Series, vol. 484, p. 364 No. 7041 (1963-1964), <http://www.jus.uio.no/lm/europe.international.commercial.arbitration.convention.geneva.1961/portrait>

در ماده (۲)، حق مراجعه اشخاص حقوقی حقوق عمومی را به داوری به رسمیت شناخته و در عین حال به دولت‌ها اختیار اعمال حق شرط نسبت به این امر را شناسایی کرده است.

بررسی تحلیلی نشان می‌دهد که تقریباً در تمام کشورهای صنعتی، مراجعه مؤسسات عمومی به داوری با مشکل خاصی روبه‌رو نیست.^۹ حتی اگر رویه قضایی در این زمینه به نحو محدودکننده‌ای در گذشته شکل گرفته باشد، تحولات بعدی آن را به سوی نوعی دید موسع و اعتماد به داوری پیش رانده است. وضعیت در ایالات متحده، کانادا و استرالیا بدین نحو می‌باشد.

برعکس، در کشورهای جهان سوم (در حال توسعه)، محدودیت مراجعه مؤسسات عمومی و دولتی به داوری به‌طور جدی مطرح بوده است و جز در مواردی که آرای دیوان داوری، رویه مذکور را ناگزیر کنار گذاشته، آنها بر ایده‌های خود اصرار ورزیده‌اند. در عربستان سعودی و دیگر کشورهای عربی و کشورهای آمریکای لاتین، این محدودیت به‌طور گسترده وجود داشته و همین امر منجر به آن شده که برخی از این کشورها (به‌طور خاص، آرژانتین و مصر)، با پیوستن به ایکسید از حیث روابط بین‌المللی، مراجعه سرمایه‌گذار به مرکز داوری ایکسید و در اکثر موارد، محکومیت‌های بعدی دچار مشکل شوند.^{۱۰} در واقع ریشه اشکال در آن است که یک کشور مبنا را بر آن می‌گذارد که به دلیل وجود مقررات محدودکننده داخلی، از حیث ارجاع دعای راجع به اموال عمومی و دولتی به داوری، خواهد توانست تا بعدها گریزی از تعهد صورت گرفته برای تعیین مرجع و شیوه حل و فصل اختلاف ارائه داده و توافق مؤسسه دولتی یا عمومی نیز در این زمینه مشروط به رفع همان موانع و محدودیت‌های داخلی خواهد بود. حال آنکه روابط فراملی در طول زمان منجر به تثبیت این رویه شده که داور یا دیوان داوری با احترام به توافق طرفین در رجوع به این مرجع، تحدیدهای داخلی را نادیده خواهد گرفت.

بنابراین «قابلیت داوری» اکنون به عنوان یک اصل در روابط خصوصی و قراردادی بین‌المللی مورد پذیرش قرار گرفته و تنها در مواردی محدود گردیده که ورود در حیطه حقوق عمومی یا حقوق کیفری باشد. حتی تحولات اخیر، بحث طرح دعای راجع به ورشکستگی شرکت‌های فراملی را در مرجع داوری، که زمانی به هیچ وجه قابل ارجاع به داوری نبود، به‌طور جدی پیش کشیده و پژوهش‌های متعددی در این زمینه انجام شده است.^{۱۱}

۹. بوکشتیگل، پیشین، ۳۹.

10. AFM Maniruzzaman. "State contracts in contemporary international law: Monist versus Dualist Controversies", *European Journal of International Law* 12 (2001), 309-328.

11. See: Mediation and arbitration in insolvency situations in Belgian law, <http://www.unige.ch/droit/insolvency-symposium2004/documents/wp/IVerougstraete%20-%20Mediation.pdf>

۲-۳-۲- تحلیل نهایی اصل ۱۳۹

در زمینه سرمایه‌گذاری خارجی، رجوع طرفین (سرمایه‌گذار و سرمایه‌پذیر) به مراجع قضایی (دولتی) سرمایه‌پذیر، بعیدترین گزینه‌ای است که همواره به ذهن می‌رسد. حسن نیت قراردادی برای جلوگیری از کتمان مقررات محدودکننده داخلی و افشای مفاد آن به هنگام طرح ایراد نسبت به صلاحیت دیوان داوری، کفایت خواهد کرد و در مقام رسیدگی و اجرای آرای مرجع مذکور، سلب مصونیت قضایی دولت به دلیل اشتغال به «اعمال تصدی» و نه «اعمال حاکمیت»،^{۱۲} در سطح بین‌المللی کافی خواهد بود.

منطق حقوقی نیز پشتیبان این تحلیل خواهد بود: چرا باید مقررات داخلی کشوری، محدودکننده یا در عمل نافذ توافقی باشد که دولت حاکم به عنوان شخص «غیرمقتدر» - در مقام تصدی امور بازرگانی - با سرمایه‌گذار خارجی منعقد کرده و بر مبنای آن شخص حقیقی یا حقوقی سرمایه‌گذار به دولت مذکور اعتماد کرده است. در واقع ارجاع اختلافات احتمالی آتی به یک مرجع بی‌طرف و غیردولتی، سهم عمده‌ای از محاسبات اقتصادی و تجاری سرمایه‌گذاران را تشکیل می‌دهد و در تمایل ایشان به سرمایه‌گذاری در کشور معین مؤثر است.

به‌علاوه، مزایایی در داوری اختلافات ناشی از سرمایه‌گذاری خارجی قابل تصور است که نمی‌توان به هیچ وجه آنها را در رسیدگی دادگاه داخلی جست: دادرسی قضایی داخلی از دو حالت خارج نیست: یا به‌طور عادلانه و منصفانه و توجه دقیق به مبانی و اصول توافق طرفین سرمایه‌گذاری انجام می‌شود که در این صورت نتیجه آن با داوری منصفانه، یکسان خواهد بود. یا اینکه همواره با چرخش به سوی تبعه داخلی صورت می‌گیرد که در این صورت یا رأی صادره توسط مرجع بالاتر نقض خواهد شد و یا در فرض اجرای داخلی آن - بر فرض اینکه شرکت سرمایه‌گذار در اجرای آن ایجاد اخلاص ننماید - موجبات بی‌اعتمادی و تبلیغات سوء (و در عین حال واقع‌نما) علیه سرمایه‌گذاری در کشور را فراهم خواهد ساخت. حال آنکه رأی داوری، از آن جهت که تعیین ترکیب داوران از سوی طرفین انجام می‌شود، همواره قابل

Vesna Ladic, "Arbitration and Insolvency Proceedings: Claims of Ordinary Bankruptcy Creditors", *Electronic Journal of Comparative Law* 3.3(1999): 25-52, <http://www.ejcl.org/33/art33-2.html>.

۱۲. «اعمال حاکمیت» در مقابل «اعمال تصدی» قرار می‌گیرد. «در اعمال حاکمیت، دولت در مقام استفاده از حق حاکمیت و اقتدار ملی است، تنها نفع عموم را در نظر دارد و برای اجرای وظایف خود در نقش آمر و فرمانده ظاهر می‌شود. ولی در اعمال تصدی، دولت به کارهایی می‌پردازد که مردم نیز در روابط خصوصی خود انجام می‌دهند. در این گونه اعمال، دولت در نقش تاجر و صنعتگر ظاهر می‌شود و بسان اشخاص حقوقی به داد و ستد می‌پردازد» (به نقل از: کاتوزیان ناصر (۱۳۷۸)، حقوق مدنی، الزامات خارج از قرارداد ضمان قهری، جلد اول: مسؤلیت مدنی، چاپ دوم، انتشارات دانشگاه تهران، ش ۲۸۸، ص ۵۶۹).

اجرا بوده و اجرای آن هیچ شایعه و شائبه‌ای را تقویت نخواهد کرد. ذکر این نکته ضرورت دارد که حتی برخی از کشورها (به‌طور خاص، فرانسه) امکان اجرای آرای صادره در مراجع داوری بین‌المللی که از سوی مراجع قضایی داخلی، در مقام تجدیدنظر، ابطال شده باشند را پیش‌بینی کرده‌اند.

داوری اختلافات ناشی از سرمایه‌گذاری خارجی مزیتی دیگر دارد که باز نمی‌توان آن را در رسیدگی قضایی یافت: در رسیدگی داوران، جایی که قانون حاکم به هر دلیل ساکت، مبهم یا مجمل باشد و نتوان با توسل به مقررات ماهوی داخلی (حاکم)، تکلیف قضیه را تعیین کرد، امکان رجوع داوران به حقوق بازرگانی فراملی،^{۱۳} اصول کلی حقوق بین‌الملل^{۱۴} و مقرراتی همچون اصول مؤسسه^{۱۵} و رهنمودهای بانک جهانی ترمیم و توسعه، همواره به عنوان «مکمل» میسر است. حال آنکه چشم قاضی داخلی نزدیک‌بین‌تر از آن است که به آن سوی مرزها بنگرد و حکم قضیه را در رویه‌های هماهنگ جهانی جست‌وجو کند. قانون‌گذار داخلی تمامی کشورها، نه‌تنها ابزار لازم برای این امر را در اختیار قضات قرار نداده، بلکه آنها را از این حیث محدود کرده است. در این خصوص، قسمت اول ماده ۳ قانون آیین دادرسی مدنی کشورمان، با تأسی از اصل ۱۶۷ قانون اساسی، مقرر می‌دارد:

«قضات دادگاه‌ها موظفند موافق قوانین به دعاوی رسیدگی کرده، حکم مقتضی صادر و یا فصل خصومت نمایند. در صورتی که قوانین موضوعه کامل یا صریح نبوده یا متعارض باشند یا اصلاً قانونی در قضیه مطروحه وجود نداشته باشد، با استناد به منابع معتبر اسلامی یا فتاوی معتبر و اصول حقوقی که مغایر با موازین شرعی نباشد حکم قضیه را صادر نمایند...»^{۱۶}.

13. Lex Mercatoria.

14. The Institute of International Law, Session of Santiago de Compostela – 1989, Arbitration Between States, State Enterprises, or State Entities, and Foreign Enterprises, Eighteenth Commission, Rapporteur: Messrs Eduardo Jiménez de Aréchaga and Arthur von Mehren, http://www.idi-iil.org/idiE/resolutionsE/1989_comp_01_en.PDF.

15. The International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT).

۱۶. البته این رویه در حقوق داخلی مورد ایراد نیست. چراکه قاضی داخلی مکلف به حیطة در تمامی اصول و مبانی مشترک حقوق خصوصی در سطح بین‌المللی نمی‌باشد. به‌علاوه، «اصل سرزمینی بودن قوانین و مقررات» اگرچه در وهله اول به معنی محدودیت اجرای قانون در داخل کشورهاست؛ اما مؤید این روی واقعیت نیز هست که در داخل هر کشور فقط مقررات آن کشور اجرا می‌شود، مگر در مواردی که به دلیل دخالت يك عنصر بین‌المللی، توافق قبلی طرفین اختلاف یا هر دلیل دیگر، اجرای قانون خارجی مجاز شناخته شود. در این راستا، عهدنامه‌ها و مقررات بین‌المللی که هر کشور در آن عضویت می‌یابد، در واقع مقررات داخلی آن کشور به شمار می‌آید؛ بنابراین، اگرچه ماده ۳ موافق با اصول و قواعد به شمار می‌آید؛ با این حال معلوم نیست، جایی که - به ویژه در روابط بین‌المللی - منابع مقرر در ماده (۳) ساکت باشد، قاضی چه خواهد کرد! در برخی از دعاوی که قانون ایران حاکم بوده، عملاً داوران مجبور گشته‌اند که به دلیل سکوت قانون ایران به «اصول کلی حقوق بین‌الملل» و اصول UNIDROIT رجوع نمایند. نک: پرونده وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی

بنابراین، می‌توان مشکل در معرض خطر قرار گرفتن اموال عمومی و دولتی به هنگام رجوع به داوری را - که فلسفه اصلی تدوین اصل ۱۳۹ به شمار می‌آید - در روابط حقوقی بین‌المللی چنین تقلیل داد که حقوق دانان و قضات [داوران] مجربی را برای آینده اختلافات احتمالی ناشی از سرمایه‌گذاری خارجی تربیت کرد. تعصب و میهن‌پرستی در تنظیم قراردادهای داخلی و به هنگام برگزاری جلسات داوری و نظارت بر کار هیأت ایرانی بهترین راه‌حل و راهکار عملی است که هر چند کمتر مطرح گردیده، رویه عملی اکثر داوران و وکلای مجرب بین‌المللی در دفاع از حقوق و منافع ملی ایشان به شمار می‌آید.

۳- موانع ناشی از استناد دولت به مصونیت قضایی در سطح بین‌المللی

مسئله‌ای که در اینجا باید مورد توجه قرار گیرد آن است که ارجاع دعاوی ناشی از سرمایه‌گذاری خارجی از سوی کشورمان به داوری یا سازش در عرصه بین‌المللی، در صورتی که از اعمال تصدی - و نه اعمال حاکمیت - محسوب شود، منجر به فقدان مصونیت قضایی دولت ایران در عرصه بین‌المللی خواهد بود. در ارتباط با داوری، مراجعه به رویه داوری‌ها حاکی از آن است که توافق دولت با طرف خارجی در ارجاع اختلافات به داوری به معنی اعراض ضمنی از مصونیت تلقی می‌گردد. «چراکه پذیرفتن تعهد در ارجاع اختلاف به داوری با استناد به مصونیت که اثر آن عدم امکان رجوع به داوری است، تعارض دارد».^{۱۷}

در زمینه سرمایه‌گذاری خارجی، مواد ۵۵ - ۵۳ «کنوانسیون حل و فصل اختلافات مربوط به سرمایه‌گذاری بین دولت‌ها و اتباع دولت‌های دیگر» مؤید آن است که توافق بر داوری به مفهوم اعراض از مصونیت قضایی به شمار می‌آید. به موجب بند (۱) ماده ۵۴، «هر يك از کشورهای طرف قرارداد می‌بایست حکم صادره بر طبق مقررات این کنوانسیون را معتبر و الزام‌آور شناخته و الزامات مالی ناشی از آن را اجرا کند، به طوری که آن را يك حکم نهایی صادره از دادگاه‌های [داخلی] خود به شمار آورد». نیز مطابق با ماده ۵۵، «هیچ يك از موارد مذکور در ماده ۵۴ نباید به عنوان عدول از مقررات قابل اجرای کشورهای متعاقد در ارتباط با مصونیت اجرایی آن دولت یا هر دولت خارجی دیگر، تعبیر شود». مفهوم

ایران علیه شرکت سیستم‌های دفاعی کوبیک در مرجع زیر:

Ministry of Defence and Support for the Armed Forces of the Islamic Republic of Iran v. Cubic Defense Systems, Inc., 29 F.Supp.2d 1168; for a comment, [http://www.ca9.uscourts.gov/ca9/newopinions.nsf/58EA134FB6BA34A988256F2600543DAA/\\$file/9956498.pdf?openelement](http://www.ca9.uscourts.gov/ca9/newopinions.nsf/58EA134FB6BA34A988256F2600543DAA/$file/9956498.pdf?openelement).

see: Michael Joachim Bonell, "A Significant Recognition of the Unidroit Principles by an United States Court", Uniform Law Review. 651(1999).

۱۷. محمدعلی بهمنی، «تقریرات درس داوری تجاری بین‌المللی»، گروه حقوق خصوصی، دانشگاه شهیدبهشتی، تهران، ایران، ۱۳۸۴، ۴۵.

مخالف ماده، به خصوص با تمسک به ظاهر ماده ۵۴ مؤید آن است که با رجوع به داوری مرکز ایکسپد و ملزم شدن به اجرای رأی صادره، مصونیت «حقوقی» کشورهای متعاقد نیز به طور اتوماتیک ساقط می‌گردد.

البته در تحلیل علت و نحوه تحدید مصونیت قضایی دولت‌ها در عرصه بین‌المللی باید بین حالتی که دولت‌ها به اعمال حاکمیت می‌پردازند، با حالتی که اقدامات آنها همانند سایر اشخاص حقوقی و در مقام تصدی امور تجاری و صنعتی بوده، تفاوت گذاشت. بدیهی است که در فرض اول (اعمال حاکمیت) مصونیت دولت در عرصه بین‌المللی به اعتبار خود باقی است. چنانچه «در سال ۱۹۶۵ دادگاه شهرستان لاهه (هلند) درخواست اجرای حکم داوری در دعوای معروف «سافیر»^{۱۸} علیه شرکت ملی نفت ایران را رد کرد با این استدلال که «شرکت ملی نفت ایران در اعطای حق امتیاز طی قرارداد و به یک شرکت خارجی، فی الواقع یک وظیفه مربوط به اعمال حاکمیت دولت را انجام داده است و بنابراین - به نظر دادگاه - می‌تواند از مصونیت حاکمیت دولت [ایران] برخوردار گردد».^{۱۹}

سرانجام باید گفت که رویه بین‌المللی داوری و مقررات داخلی کشورها بدان سوی می‌رود که مقررات داخلی هیچ‌یک از کشورها به عنوان مانعی در راه دادرسی خصوصی و اجرای احکام صادره در داوری نباشد. چنانچه انگلیس در سال ۱۹۷۸ و آمریکا در سال ۱۹۷۶ مقرراتی را در منع استناد دولت‌ها به مصونیت قضایی به تصویب رسانیده‌اند^{۲۰} و دادگاه‌های سوئیس و فرانسه بدان سوی تمایل دارند که در پذیرش بهانه‌جویی دولت‌ها به استناد قانون داخلی - که در اکثر موارد از سوی کشورهای جهان سوم و در حال توسعه ابراز می‌گردد - سخت‌گیری بیشتری به عمل آورند.

بنابراین استناد به محدودیت‌های مقرر در اصل ۱۳۹ ممکن است در لفافه‌ای دیگر و به نحوی حتی شدیدتر صورت گیرد؛ زیرا در حالت استناد به مصونیت قضایی، دولت این ادعا را مطرح می‌سازد که به عنوان «دولت» در مقابل محاکم و دیوان داوری خارجی مصونیت دارد و به همین دلیل ارجاع دعوی او با یک شخص حقوقی خارجی با این مصونیت در تعارض است. چنانچه ملاحظه می‌شود، در این حالت دولت به بهانه‌های قانون داخلی خویش متوسل نمی‌گردد و مسائلی را مطرح می‌سازد که راه‌حل و ارائه هرگونه تحلیل در مورد آنها باید به نحوی متفاوت با وضعیت استناد به مقررات داخلی صورت گیرد.

18. Sapphire

۱۹. بوکشتیگل، پیشین، ۹۵.

۲۰. بهمئی، پیشین.

در تحلیل این موضوع، ابتدا باید تصریح کرد که امروزه جهت‌گیری‌ها به سوی برداشتن این موانع و ادعاهاست؛ بنابراین مهم‌ترین پشتیبان بر نفی حق استناد دولت به مصونیت قضایی در سطح بین‌المللی، «رویه قضایی» مسلمی است که در این زمینه شکل گرفته است. در حقوق انگلیس، آمریکا و فرانسه به عنوان کشورهای مطرح در زمینه داوری، می‌توان این روند را به خوبی مشاهده کرد. حتی در آمریکا این وضعیت تا تدوین قانون موضوعه پیش رفته،²¹ و با آرای صادره در پاره‌ای از پرونده‌های مهم بین‌المللی تأیید گردیده است.

اگرچه می‌توان موضوع فقدان مصونیت قضایی دولت در سطح بین‌المللی را به هنگامی که به عنوان «حاکم» حاضر نیست، به خوبی تحلیل کرد.

۴- موانع فرهنگی و عملی

برخی از موانع موجود در زمینه سرمایه‌گذاری خارجی، از حیث شیوه و تشریفات حل و فصل اختلاف، جنبه عملی و فرهنگی دارند و به‌طور مستقیم ارتباطی با قوانین و مقررات ندارند. این مشکلات، در واقع از طرز تفکری ناشی می‌شود که نسبت به روند داوری از یک طرف و «بیگانه» از سوی دیگر وجود دارد. هنوز هم عده‌ای از مجریان و دست‌اندرکاران امر قضا و اجرای آراء، به این دو مقوله با ابهام و تردید و نوعی «بدبینی» می‌نگرند و همین پیش‌فرض منجر به آن می‌شود که تصمیم متخذه در این خصوص، اغلب منصفانه نبوده و تنها مبتنی بر مصلحتی باشد که شخص تصمیم‌گیرنده مدنظر قرار می‌دهد. حتی ممکن است تصمیم درست اتخاذ شده به دلیل مقاومت و همکاری نکردن مقاماتی که ملزم به اجرای آن هستند، به مرحله اجرایی نرسد و یا اینکه بدون دلیل در مراحل بعدی لغو و بی‌اثر گردد.

این دو تصور نادرست در گذر زمان متحول شده است و عده معدودی که این تحول و سیر هماهنگ جهانی را نپذیرفته‌اند، باید خواسته یا ناخواسته خود را با آن تطبیق دهند: از یک سو، «داوری» دیگر به عنوان شیوه‌ای نامعلوم و مبهم برای رفع دعاوی و حل و فصل سطحی آنها به شمار نمی‌آید و از سوی دیگر در اکثر موارد این شیوه از رسیدگی - به‌ویژه در سطح بین‌المللی - به قدری منظم و قاعده‌مند گردیده

21. US Foreign Sovereign Immunities Act, as amended 1997, <http://www.abanet.org/intlaw/committees/disputes/litigation/FSIA.pdf>.

See also: Hugh R. Koss, Brooke C. Galardi, & Eric B. Strain, The Foreign Sovereign Immunities Act: Assessing the Immunity of Foreign States in U.S. Litigation, American Bar Association's The Brief; Tort Trial and Insurance Practice Section, Fall 2004, Vol. 34, No. 1.; Mark S. Blodgett & Vincent A. Carrafiello, Commercial Activity Under the Foreign Sovereign Immunity Act: Gateway to Global Business & Ethics, Academy of Legal Studies in Business [ALSB] International Business Law Journal 2002.

که به جرأت می‌توان گفت از رسیدگی‌های دولتی دقیق‌تر و علمی‌تر شده است. به‌علاوه، اجرای احکام صادره در مراجع داوری بین‌المللی، اکنون به موجب کنوانسیون ۱۹۵۸ نیویورک، که مورد قبول اکثر کشورها، از جمله کشورمان، قرار گرفته، امری متداول به شمار می‌آید و کمتر میل به کم‌کاری و انحراف در این زمینه وجود دارد.

مفهوم «بیگانه» نیز متحول شده است: نظام‌های حقوقی امروزه به این امر افتخار می‌کنند که این حق را به قضات خویش داده‌اند که به راحتی و بدوت ترس از اقدامات بعدی حکام، می‌توانند آرای صادره به ضرر بیگانگان را، در فرض غیرعادلانه بودن، لغو نمایند و از تضييع حقوق ایشان جلوگیری کنند. به‌علاوه، در جهان رو به تحول، همه در صدد ارتباط با دیگران هستند و اگر قرار باشد که قصد تقلب و اعمال غیرقانونی را در سطح بین‌المللی انجام دهند، به سادگی مورد شناسایی قرار گرفته و طرد می‌شوند. بیگانه، اکنون در نظام حل و فصل اختلاف، فردی برابر با تبعه داخلی به شمار می‌آید و برای مثال در فرضی که اختلاف ناشی از سرمایه‌گذاری به دادگاه يك کشور ارجاع شود، قاضی دلیلی برای عدول از بی‌طرفی در مورد سرمایه‌گذار خارجی نخواهد دید.

بنا بر آنچه گفته شد، کشورهایی در عرصه سرمایه‌گذاری و سرمایه‌پذیری موفق‌ترند که دو اصل مهم «بی‌طرفی» و «برابری» را در مورد اتباع خارجی و سرمایه‌گذاران، همانند اشخاصی که از داخل کشور در این امر مشارکت می‌جویند، مراعات نمایند. به جای طفره رفتن از استدلال‌های دقیق و حقوقی سرمایه‌گذار خارجی در مقام رسیدگی به اختلاف، می‌توان با تقویت بنیان‌های داخلی، تنظیم دقیق قراردادهای سرمایه‌گذاری و پرورش حقوق‌دانان و متخصصان اقتصادی در زمینه سرمایه‌گذاری، و مهم‌تر از آن، استفاده از ایشان در امر انعقاد قرارداد و حل و فصل اختلافات ناشی از سرمایه‌گذاری، به بهترین وجه از حقوق و منافع کشورمان دفاع کرد. انتخاب این روش، هم‌سو با معیارهای جهانی بوده و مانع از دست یازیدن به راهکارهای سنتی و غیرمقبول و غیرمعمول در سطح بین‌المللی خواهد بود. به هر حال باید توجه داشت که به دلیل ارتباط شرکت‌های سرمایه‌گذار در سراسر جهان و انتشار اخبار و آمار راجع به سیستم قضایی و داوری هر کشور از طریق مجلات حقوقی و اینترنت، هر گونه مبالغه در این زمینه در درازمدت به ضرر کشور بوده و برعکس، هر اقدام شایسته و منطبق با اصول و قواعد بین‌المللی، انعکاس یافته و در جلب سرمایه‌های خارجی مؤثر خواهد بود.

نتیجه‌گیری

همان‌طور که در این مقاله نیز تشریح شد، سرمایه‌گذاری خارجی نقش مهم و بسزایی در رشد و توسعه اقتصادی کشورها، به‌خصوص کشورهای در حال توسعه و از جمله ایران که از کمبود سرمایه رنج می‌برند، دارد؛ بنابراین بررسی مسائل و چالش‌های پیش روی این نوع سرمایه‌گذاری، مهم و اساسی است که در این مقاله، به چالش‌های و موانع قانونی و حقوقی پیش روی آن پرداخته شده که نتایج آن در زیر آمده است.

از جمع میان تفاسیر حول اصل ۱۳۹ قانون اساسی می‌توان دریافت که ظاهر اصل ۱۳۹ منجر به اشکالات عمده‌ای در روابط تجاری خارجی شده است و چنانچه گفته شد، تمام توجیه‌ها، تفاسیر و بهانه‌جویی‌ها برای تزییق و تحدید اصل جهت گریز از اجرای حکم مطلق و خشک مقرر در آن است که ارجاع دعوی راجع به اموال عمومی و دولتی را به داوری و نیز مصالحه این‌گونه از دعاوی را بسیار دشوار ساخته است و به همین دلیل به عنوان مانع عمده‌ای در راه اعتماد سرمایه‌گذاران خارجی به نظام حقوقی کشورمان به شمار می‌آید.

با مراجعه به کنوانسیون ۱۹۶۵ واشنگتن، می‌توان دریافت که این سند بین‌المللی نیز حق مراجعه اشخاص حقوق عمومی را به داوری بدون قید و بند خاصی پذیرفته است. در واقع شرط برقراری و فعالیت مرکز بین‌المللی حل و فصل اختلافات ناشی از سرمایه‌گذاری میان دولت‌ها و اتباع دولت‌های دیگر آن است که شرکت‌ها و مؤسسات دولتی و عمومی حق رجوع به داوری مرکز (ایکسید)^{۲۲} را داشته باشند.

حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی نیازمند این است که دولت‌ها، سرمایه‌گذار را مجبور نکنند تا در صورت بروز اختلاف، حتماً به دادگاه‌های کشور سرمایه‌پذیر رجوع کند؛ بلکه اختیار مراجعه به داوری را نیز باید داشته باشند. مصالح داخلی کشورها را باید در ذهنیت و عمل مجریانی جست که از سوی دولت حاکم برای انعقاد قراردادهای کلان سرمایه‌گذاری با طرف‌های خارجی وارد عمل می‌شوند؛ زیرا اگر توافق‌نامه دقیق، فنی و بی‌عیب و نقص تنظیم گردد، یا اختلافی در رابطه طرفین پدید نمی‌آید و بر فرض نادر بروز اختلاف، ارجاع آن به داوری منجر به تضییع حق دولت سرمایه‌پذیر نمی‌شود. چراکه فرض آن است که مرجع داوری در يك فضای بی‌طرف و منصفانه و با تمسك به مقررات مرضی الطرفین یا قوانینی که خود در حالت سکوت ایشان یا سکوت مقررات منتخب آنها را برمی‌گزینند، اقدام به دادرسی اختلاف و حل و فصل سریع آن می‌نماید.

22. International Centre for Settlement of Investment Disputes (ICSID).

فهرست منابع

- الف) منابع فارسی
- ابراهیمی، سید نصرالله و سجاد سلطان زاده. «مفهوم سرمایه‌گذاری در روبه داوری مرکز حل و فصل اختلافات سرمایه‌گذاری خارجی (ایکسید)»، حقوقی بین‌المللی ۵۰ (۱۳۹۳): ۷۷-۱۰۸.
 - احمدی واستانی، عبدالغنی. «شرح بیانیه الجزایر حل و فصل دعاوی ایران و آمریکا». مجله حقوقی دادگستری ۱ (۱۳۶۳): ۷-۶۲.
 - اخلاقی، بهروز. «سخنی درباره آینده سرمایه‌گذاری در ایران، بررسی اجمالی علل و موانع پیشرفت». مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران ۴۷ (۱۳۷۹): ۵-۴۶.
 - اسکینی، ربیعا. اختیار دولت‌ها و سازمان‌های دولتی در مراجعه به داوری تجاری بین‌المللی. چاپ اول. تهران: نشر امروز، ۱۳۷۱.
 - ایو، یرن. «نظم عمومی و حقوق قابل اجرا در ماهیت دعوی در داوری بین‌المللی». ترجمه و تلخیص دکتر محمد اشتری. مجله حقوقی دفتر خدمات حقوقی و بین‌المللی ۹ (۱۳۶۷): ۱۶۷-۲۱۰.
 - بوشهری، جعفر. حقوق اساسی. جلد اول. چاپ هشتم. تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۵۴.
 - بوکشتیگل، کارل هاینز (گزارشگر). داوری و واحدهای تجاری دولتی (بررسی وضعیت حقوق و روبه داخلی و بین‌المللی). ترجمه محسن محبی. تهران: انتشارات کمیته ایرانی اتاق بازرگانی بین‌المللی با همکاری اتاق بازرگانی و صنایع معادن ایران، چاپ اول، ۱۳۶۸.
 - بهمنی، محمدعلی. «تقریرات درس داوری تجاری بین‌المللی». گروه حقوق خصوصی، دانشگاه شهیدبهشتی. تهران، ایران، ۱۳۸۴.
 - جنیدی، لعیا. قانون حاکم در داوری‌های تجاری بین‌المللی. چاپ اول. تهران: نشر دادگستر، ۱۳۷۶.
 - ذوالقدر، مالک. «مبانی نظری سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، سیاست». مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی ۳۹، ۲ (۱۳۸۸): ۸۹-۱۰۷.
 - سعیدی، علی و زهرا میعادی. «بررسی موانع عمده سرمایه‌گذاری خارجی در ایران از دیدگاه سرمایه‌گذاران خارجی. پژوهشنامه اقتصادی ۱۱، ۴۱ (۱۳۹۰): ۱۸۱-۲۰۰.
 - خلیلیان، سید خلیل. (تألیف و ترجمه) دعاوی حقوقی ایران و آمریکا مطرح در دیوان داوری لاهه. چاپ اول. تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۸۲.
 - شاه آبادی، ابوالفضل و عبدالله محمودی. «تعیین کننده‌های سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران». جستارهای اقتصادی ۵، ۳ (۱۳۸۵): ۲۸۸-۳۲۵.
 - شمس، عبدالله. آیین دادرسی مدنی. جلد اول. چاپ اول. تهران: نشر میزان، ۱۳۸۰.
 - شهابی، مصطفی. داوری و قانون اساسی. تهران: انتشارات کمیته ایرانی بازرگانی بین‌المللی، ۱۳۷۰.
 - امام، فرها. حقوق سرمایه‌گذاری خارجی در ایران. چاپ اول. تهران: نشر یلدا، ۱۳۷۳.
 - کاتوزیان، ناصر. حقوق مدنی، الزامات خارج از قرارداد ضمان قهری. جلد اول: مسؤولیت مدنی، چاپ دوم، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۸.
 - کاتوزیان، ناصر. اعتبار امر قضاوت شده در دعاوی مدنی. چاپ چهارم. تهران: انتشارات کانون وکلای دادگستری، ۱۳۷۳.
 - کاتوزیان، ناصر. دوره مقدماتی حقوق مدنی، اموال و مالکیت. چاپ دوم. تهران: نشر دادگستر، ۱۳۷۸.
 - گزارش وضعیت سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران و جهان، معاونت اقتصادی اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی، ۱۳۹۸.

- ماده واحده «قانون الحاق ایران به کنوانسیون شناسایی و اجرای احکام داوری خارجی، تنظیم شده در نیویورک» (به تاریخ ۱۰ ژوئن ۱۹۵۸ میلادی (۱۳۳۷/۴/۳) هجری شمسی. روزنامه رسمی شماره ۱۶۳۷۴ - مورخ ۱۳۸۰/۲/۲۹.

- متین دفتری، احمد. آیین دادرسی مدنی و بازرگانی. جلد اول. چاپ اول. تهران: انتشارات مجد، ۱۳۷۸.
- مردانی، نادر و حمیده بهمنی. «جذب سرمایه‌گذاری خارجی و ایجاد ثبات سیاسی و اقتصادی پس از تحریم در حوزه انرژی به وسیله عضویت در معاهده منشور انرژی (با توجه به عضویت ناظر ایران)» مطالعات حقوق انرژی ۳، ۲ (۱۳۹۶): ۳۷۱-۴۰۴.

- مزینی، امیرحسین و نیلوفر مرادحاصل. «بازشناسی عوامل موثر بر جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی» پژوهشنامه اقتصادی ۷ (ویژه نامه بازار سرمایه) (۱۳۸۹): ۴۲-۵۷.
- معین، محمد. فرهنگ فارسی یک جلدی. چاپ اول. تهران: انتشارات ساحل، ۱۳۸۲.
- منبع نمودار ۱: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.
(ب) منابع خارجی

- The 1958 New York Convention, Convention on the Recognition and Enforcement of foreign Arbitral Awards, New York, 10 June 1958.

- AFM Maniruzzaman, "State Contracts in Contemporary International law: Monist versus Dualist Controversies", *European Journal of International Law* 12 (2001): 309-328.

- Aminoil v. Kuwait [1964]; SPP v. Egypt [1982].

- European Convention on International Commercial Arbitration of 1961 Done at Geneva, April 21, 1961, United Nations, Treaty Series, vol. 484, p. 364 No. 7041 (1963-1964). At:

- Hamid G. Gharavi, The 1997 Iranian Law on International Commercial Arbitration: The UNCITRAL Model Law à l'Iranienne, *Arbitration International* 1999, Number 1.

- Mediation and arbitration in insolvency situations in Belgian law, At:

- Ministry of Defence and Support for the Armed Forces of the Islamic Republic of Iran v. Cubic Defense Systems, Inc., 29 F.Supp.2d 1168; for a comment, At:

- Saphire Award [1964]; Texaco v. Libya [1977]; Revere Copper Inc v. OPIC [1978] and *ELF Aquitaine Iran v. NIOC*, 11 *Yearbook Commercial Arbitration* 104-105 (1986).

- See also: Hugh R. Koss, Brooke C. Galardi, and Eric B. Strain, The Foreign Sovereign Immunities Act: Assessing the Immunity of Foreign States in U.S. Litigation, American Bar Association's The Brief; Tort Trial and Insurance Practice Section, Fall 2004, Vol. 34, No. 1.; Mark S. Blodgett & Vincent A. Carrafiello, Commercial Activity Under the Foreign Sovereign Immunity Act: Gateway to Global Business & Ethics, *Academy of Legal Studies in Business [ALSB] International Business Law Journal* 2002.

- see: Michael Joachim BONELL, "A Significant Recognition of the UNIDROIT Principles by an United States Court", *Uniform Law Review* 651(1999): 651-662.

- Somarajah, op cit, 437.

- Switzerland's Federal Code on Private International Law (CPIL) 1987. Available at:

- The Act of International Commercial Arbitration [Switzerland].
- The APEC Guidelines on Foreign Investment.
- The Draft United Nations Code of Conduct for Transnational Corporations.
- *The Institute of International Law*, Session of Santiago de Compostela – 1989, Arbitration Between States, State Enterprises, or State Entities, and Foreign Enterprises, Eighteenth Commission, Rapporteur: Messrs Eduardo Jiménez de Aréchaga and Arthur von Mehren.
- US Foreign Sovereign Immunities Act, as amended 1997, at:
- Vesna Lasic, Arbitration and Insolvency Proceedings: Claims of Ordinary Bankruptcy Creditors, *Electronic Journal of Comparative Law*, Vol. 3.3 December 1999. At: <http://www.ejcl.org/33/art33-2.html>.
- “Google Privacy Policy,” last modified December 14, 2010, <https://unctad.org/webflyer/world-investment-report-2018>.

This Page Intentionally Left Blank